

Rhetoric of things

Retoryka rzeczy

9 (1) 2022 EDITORS: ANNA M. KIEŁBIEWSKA, ANNA BENDRAT

RECENZJA/REVIEW

JOANNA SMÓL

UNIwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Polska

<https://orcid.org/0000-0001-6867-4042>

jsmol@amu.edu.pl

**Recenzja/Review: Władysława Bryła, Agnieszka Bryła-Cruz,
Retoryka „okołokoronawirusowa”. Szkice językowo-kulturowe.
Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. Lublin 2021**

License

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 international (CC BY 4.0).

The content of the license is available at <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

DOI: <https://doi.org/10.29107/rr2022.1.8>

JOANNA SMÓL

UNIwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Polska

<https://orcid.org/0000-0001-6867-4042>

jsmol@amu.edu.pl

Recenzja/Review: Władysława Bryła, Agnieszka Bryła-Cruz, *Retoryka „okołokoronawirusowa”*. Szkice językowo-kulturowe. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. Lublin 2021

Niewątpliwie do najbardziej znamiennych zdarzeń naszych czasów należy zjawisko pandemii koronawirusa, która dotknęła społeczeństwa całego świata, przyczyniła się do śmierci milionów ludzi bądź na kilka lat zupełnie zmieniła ich styl życia. Aktualnie jest ono szczegółowo analizowane przez specjalistów z różnych dziedzin nauki – medycyny, ekonomii, socjologii, filozofii, psychologii, politologii, itp. Na polskim rynku wydawniczym jest wiele opracowań, które powstawały już w czasie trwania pandemii. Do godnych polecenia należą książki słoweńskiego filozofa Slavoj Žižka (2020, 2021), *Covid 19. Pandemia trzęsie światem oraz Kroniki straconego czasu*, których autor doszukiwał się różnorodnych konsekwencji pandemii, a zwłaszcza związanych z nią takich zjawisk, jak izolacja, kwarantanna i dystans społeczny. Nieco inne spojrzenie proponuje Iwan Krastew (2020), politolog i filozof polityki, w monografii *Nadeszło jutro. Jak pandemia zmienia Europę*, której autor zastanawia się, w jakim stopniu wypracowany przez dziesięciolecie europejski ład zostanie naruszony przez zmiany dokonywane w związku z pandemią. Tego typu publikacji w ostatnim okresie powstało wiele. Wszystkie one prezentują różnorodne ujęcia z różnych obszarów humanistyki – politologii, filozofii, socjologii oraz stanowią dobry punkt odniesienia dla badań ścisłe lingwistycznych. W okresie pandemii publikowane są również liczne artykuły skupiające się na przekazach werbalnych formułowanych przez różne instancje nadawcze, np. *Pandemia COVID-19 – metaforyka w głównych wydaniach polskich dzienników telewizyjnych* (Wojtukiewicz 2020), *Główne narracje polskiej skrajnej prawicy w pierwszym roku pandemii COVID-19 – analiza narracyjna* (Witkowski 2021), *Obraz umierania i śmierci w okresie pandemii w mediach* (Chudzik 2021), *Critical rhetoric and Critical Discourse Analysis in a critical pandemic world* (Radibratović 2021), *Jak troszczyć się o życie? Antyszczepionkowe narracje spiskowe w czasie pandemii COVID-19* (Kozik 2021). Przytoczone tytuły

świadczą o różnorodności problemów podejmowanych przez badaczy przekazów werbalnych związanych z dyskursem pandemicznym. Autorzy wspomnianych publikacji zwracają uwagę na liczne zmiany w obszarze komunikacji językowej wywołane przez pandemię. Tak radykalnie zmieniona rzeczywistość wymusiła powstanie nowych określeń, które mogłyby nazwać nieistniejące dotąd zjawiska. I to właśnie głównie mechanizmom językowym, które służą opisywaniu wyjątkowej sytuacji, jaką jest pandemia, przyjrzały się Autorki recenzowanej monografii. Jest to pierwsza tak obszerna monograficzna publikacja, omawiająca różnego rodzaju zjawiska językowe towarzyszące komunikacji „okołokoronawirusowej”.

Władysława Bryła jest profesorem zwyczajnym w Instytucie Filologii Polskiej UMCS. Jej bogaty dorobek naukowy obejmuje zarówno historyczne, jak i współczesne odmiany polszczyzny. Druga z Auterek, Agnieszka Bryła-Cruz, pracuje jako adiunkt w Instytucie Neofilologii w Katedrze Językoznawstwa Angielskiego i Ogólnego UMCS. To zapewne głównie dzięki Jej doświadczeniom badawczym książka zyskała liczne odwołania do treści obecnych w zachodnich przekazach medialnych. Obie Badaczki podjęły się realizacji dzieła pionierskiego. Jest to bowiem pierwsza próba tak wszechstronnej analizy praktyk dyskursywnych obecnych w przekazach medialnych tematycznie związanych ze zjawiskiem pandemii. Monografia ma niewątpliwą wartość dokumentacyjną, gdyż zawarte w niej przykłady ilustrują wiele faktów historycznych z analizowanego okresu. Pozycja może być adresowana zarówno do językoznawców i medioznawców, jak i do specjalistów z zakresu antropologii, teologii, historii oraz kultury.

W części wstępnej Autorki opisują założenia metodologiczne. Rozpoczynają od objaśnienia umieszczonego w tytule pojęcia „retoryki”. Uwzględniając różne sposoby rozumienia tego terminu, wybierają Arystotelesowską koncepcję „metodycznego odkrywania tego, co w doniesieniu do każdego przedmiotu może być przekonywające” (s.7). Następnie rozwijają ją w oparciu o opracowania badawcze z zakresu lingwistyki tekstu i teorii dyskursu, które – stosowane we współczesnej teorii komunikacji – pozwalają na uwzględnianie szerokich kontekstów społecznych, kulturowych czy pragmatycznych.

Rozległy obszar przywoływanych tekstów medialnych stanowi odpowiednią bazę do formułowania wniosków naukowych. Na potrzeby przeprowadzonych analiz Autorki biorą pod uwagę materiały pochodzące z okresu tzw. pierwszej fali (od marca do maja 2020 roku), drugiej fali (od połowy września 2020 roku do połowy lutego 2021), a także trzeciej fali (do końca maja 2021 roku). Warto podkreślić, że recenzowana praca powstawała na bieżąco, w trakcie trwania pandemii, co wpływa na jej aktualność. Jednakże Autorki nie miały możliwości przyjrzenia się pewnym faktom z perspektywy czasowej, tak, by nabrać dystansu, ocenić, co naprawdę było istotne i godne opisu, a co zaliczyć należy do niewartych

zainteresowania błahostek. Tym bardziej trzeba docenić ich odwagę oraz umiejętność selekcji opisywanych zagadnień.

Należy również zwrócić uwagę na różnorodność cytowanych materiałów – wśród których znalazły się zarówno czasopisma kierowane do osób o poglądach lewicowych, centrowych, jak i prawicowych, m.in. *Angora*, *Do Rzeczy*, *Focus*, *Gazeta Polska Codziennie*, *Gość Niedzielny*, *Newsweek*, *Niedziela*, *Polityka*, *Sieci*. Tak szeroki zakres analizowanych źródeł pozwala na bezstronną prezentację różnorodnych poglądów i postaw wobec zjawiska pandemii. Dodatkowym wzbogaceniem treści książki jest kończący ją Aneks, w którym Autorki zamieściły ilustracje, plakaty informacyjne oraz billboardy tematycznie związane z pandemią. W monografii brakuje jednak wyraźnego podkreślenia i zestawienia różnic pomiędzy analizowanymi czasopismami, jeśli chodzi o reprezentowany światopogląd, grupę docelową oraz sposób prezentowania treści dotyczących samej pandemii – np. w formie podsumowań kolejnych rozdziałów.

Całość monografii została podzielona na cztery części. Największe walory dokumentacyjne ma pierwszy z rozdziałów, w którym w sposób chronologiczny opisano ważniejsze fakty z okresu pandemii. W charakterystyce został uwzględniony zarówno kontekst społeczno-kulturowy, polityczny oraz psychologiczny takich zdarzeń, jak i kolejne lockdowny, zdalne nauczanie oraz obostrzenia nakładane na społeczeństwo. W rozdziale drugim Autorki opisują mechanizmy językowe wykorzystywane do nazywania różnych zdarzeń towarzyszących pandemii. Jest to najbardziej rozbudowana i niewątpliwie najciekawsza z punktu widzenia językoznawstwa część pracy. Władysława Bryła oraz Agnieszka Bryła-Cruz z filologiczną skrupulatnością wyróżniają słowa i wyrażenia określające zjawiska „okołokoronawirusowe”. Całość charakterystyki lingwistycznej zostaje podzielona na trzy kategorie: neologizmy (zrosty, zestawienia, modyfikacje słowotwórcze, zapożyczenia, terminologia specjalistyczna, neosemantyzmy), metafory oraz gatunki. Badaczki rozpoczynają od opisu pola tematycznego dwóch kluczowych słów: *koronawirus/pandemia*, wskazując na następujące segmenty: nazwa, objawy, terapia (leczenie), skutki (pozostałości) oraz profilaktyka. Następnie przyglądają się niezwykle produktywnym formacjom słowotwórczym, funkcjonującym w obrębie wyróżnionych pól. Ciekawe są też odniesienia do języków obcych, w których zaobserwowano podobne mechanizmy słowotwórcze. Władysława Bryła oraz Agnieszka Bryła-Cruz w badanych materiałach zauważają również większą częstotliwość słów takich, jak: *senior*, *medyk*, *kwarantanna*, *respirator*, *saturacja*, *pulsoksymetr*, *krzywa zachorowań*, *antyszczepionkowiec*, *dystans (odległość)*, *obostrzenia*, *lockdown*, *zdalne nauczanie*. Należy zgodzić się ze zdaniem Auterek, iż słowa te na stałe weszły do ogólnej polszczyzny. Niemniej można byłoby dodatkowo przeprowadzić badania frekwencyjne, by ocenić częstotliwość

pojawiania się wymienionych leksemów. Interesujące spostrzeżenia znajdzie czytelnik w części poświęconej metaforyce „okołokoronawirusowej”. Po zarysowaniu szerszego tła historycznego Autorki prezentują liczne przykłady stosowania metaforyki wojennej (wraz z naświetleniem negatywnych konsekwencji jej stosowania) w światowych i krajowych przekazach medialnych. Ponadto dostrzegają obecność w mediach metafor związanych z klęskami żywiołowymi, ekstremalnymi warunkami pogodowymi, ogniem i pożarem.

Kolejna część tegoż rozdziału, poświęcona gatunkom medialnym, rozpoczyna się od krótkiego wstępu teoretycznego, w którym Badaczki powołują się na ustalenia Zbigniewa Nęckiego oraz Aleksego Awdiejewa z zakresu teorii genologicznej. Warto byłoby w tym miejscu zamieścić szersze rozważania teoretyczne z zakresu genologii, z uwzględnieniem nazwisk czołowych badaczy tego obszaru wiedzy (jak Michaił Bachtin, Teresa Dobrzyńska, Stanisław Gajda, Danuta Ostaszewska, Stefania Skwarczyńska czy Maria Wojtak), gdyż takie wprowadzenie pozwoliłoby lepiej osadzić metodologicznie dalsze analizy. Wśród gatunków, charakterystycznych dla przekazów medialnych analizowanego okresu, Badaczki wyróżniają przestrożę, radę, akrostych, test oraz alfabet. Zwłaszcza trzy ostatnie należące do gatunków mniej popularnych, wyróżnianych ze względu na specyfikę ukształtowania strukturalnego, zasługują na szczególną uwagę. Zaprezentowany przegląd gatunków medialnych z czasów pandemii nie ukazuje całej różnorodności form gatunkowych obecnych wówczas w mediach, natomiast może być uznany za ciekawą egzemplifikację tych najbardziej charakterystycznych, zwłaszcza dla publikacji prasowych.

Po tym szczegółowym opisie zmian, które dokonały się w okresie pandemii w obszarze języka, Autorki skupiają się na dyskursie religijnym – opisując zarówno zmiany na poziomie praktyk religijnych, jak i specyfikę nauczania prowadzonego przez Kościół katolicki. Szczegółowo analizują cykl homilii, które zostały wygłoszone w świątyni Miłosierdzia Bożego od marca do czerwca 2020 roku (przy oglądalności ponad miliona osób). Uwagę Badaczek zwracają liczne odniesienia do stanu pandemii, a także religijne interpretacje pewnych aktualnych faktów, nadawanie im nowego znaczenia poprzez odniesienie do zapisów ewangelicznych i dotychczasowej nauki Kościoła. Oczywiście ograniczenie zakresu omawianych dyskursów do treści przekazywanych przez Kościół katolicki wiąże się z poczuciem pewnego niedosytu. Warto byłoby przeprowadzone badania poszerzyć o inne obszary komunikacji, które również zostały zdeterminowane przez tematykę „okołokoronawirusową”, np. świat marketingu i reklamy, dyskurs prowadzony w przestrzeni internetowej za pośrednictwem mediów społecznościowych czy też komunikaty przedstawicieli różnych stron sceny politycznej.

Ostatni – czwarty rozdział, zatytułowany *Przez pryzmat pandemii* – ma charakter podsumowujący. Władysława Bryła i Agnieszka Bryła-Cruz przywołują cytaty z opublikowanych w okresie pandemii książek traktujących o epidemiach, które nękały ludzkość na przestrzeni wieków (Macieja Rosalaka oraz Jana Kracika). Autorki zestawiają sposoby reagowania społeczeństw na zarazy w dawnych wiekach z dzisiejszymi komentarzami i opiniami, pojawiającymi się w mediach. Dodatkowo zwracają uwagę na to, że wszystkie zdarzenia, opisywane przez media (np. sukcesy sportowe, wybory prezydenckie) zostają w owym czasie przefiltrowane przez pryzmat pandemii.

Na zakończenie swej książki Autorki dodają:

Można spekulować, że dla współczesnego człowieka doświadczenie COVID-19 będzie odtąd najprawdopodobniej stanowić punkt odniesienia w postrzeganiu epidemii, gdyż dokonało wielkich zmian w jego modelu mentalnym – dostarczyło bezpośredniego kontaktu z tematem choroby zakaźnej, a ogromna większość odczuła dotkliwie skutki tej choroby (fizyczne, psychiczne, emocjonalne, rodzinne, edukacyjne, ekonomiczne itd.).

Niewątpliwie należy zgodzić się z Autorkami; pandemia COVID-19 nie tylko będzie wpływać na sposób postrzegania kolejnych epidemii, będzie również tematem wielu kolejnych konferencji, artykułów i książek naukowych. Recenzowana monografia może stanowić swoisty punkt odniesienia dla następnych prac badawczych; wspomniany już pionierski charakter zaprezentowanych badań zachęca do odwołań, kontynuacji, pogłębionych analiz z zastosowaniem różnych metodologii i perspektyw. Rozprawa godna polecenia wszystkim, którzy tematyce covidowej zamierzają poświęcić swe badania.

Bibliografia

- Arystoteles.** 2001. *Retoryka. Dzieła wszystkie*, t. 6. Warszawa: PWN.
- Awdiejew, Aleksy.** 2004. *Gramatyka interakcji werbalnej*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Chudzik, Anna.** 2021. „Obraz umierania i śmierci w okresie pandemii w mediach”. *Studia de Cultura* 13: 35-52.
- Kozik, Ewa.** 2021. „Jak troszczyć się o życie? Antyszczepionkowe narracje spiskowe w czasie pandemii COVID-19”. *Studia Etnologiczne i Antropologiczne* 21(1): 1-19. <https://doi.org/10.31261/SEIA.2021.21.01.02>
- Krastew, Iwan.** 2020. *Nadeszło jutro. Jak pandemia zmienia Europę*. Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej.
- Kracik, Jan.** 2020. *Pokonać czarną śmierć*. Kraków: Wydawnictwo M. Społeczny Instytut Wydawniczy Znak.
- Nęcki, Zbigniew.** 2020. *Komunikacja międzyludzka*, Kraków: Antykwa.
- Radibratović, Emilija.** 2021. “Critical rhetoric and Critical Discourse Analysis in a critical pandemic world”. *Res Rhetorica* 8(4): 119-134. <https://doi.org/10.29107/rr2021.4.7>

- Rosolak, Maciej.** 2001. *Wielkie zarazy ludzkości*. Warszawa: Fronda.
- Witkowski, Przemysław.** 2021. „Główne narracje polskiej skrajnej prawicy w pierwszym roku pandemii COVID-19 – analiza narracyjna”. *Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego* 15(1): 205-235. <https://doi.org/10.34862/rbm.2021.1.10>
- Wojtukiewicz, Agnieszka.** 2020. „Pandemia COVID-19 – metaforyka w głównych wydaniach polskich dzienników telewizyjnych”. *Com.press* 3(2): 50-67.
- Žižek, Slavoj.** 2020. *Pandemia! Covid-19 trzęsie światem*. Warszawa: Wydawnictwo Relacja.
- Žižek, Slavoj.** 2021. *Pandemia 2. Kroniki straconego czasu*. Warszawa: Wydawnictwo Relacja.